

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

České menšinové školství a krajané v Chorvatsku

Závěrečná práce

2024

Mgr. Jindra Lavrenčíková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

ZADÁNÍ

tématu závěrečné písemné práce doplňujícího pedagogického studia

Jméno a příjmení studenta: Jindra Lavrenčíková

titul: Mgr.

název absolvované VŠ: Univerzita Pardubice

rok ukončení VŠ: 2022

rok zahájení DPS: 2022

Práce je svým obsahem zaměřena převážně do oblasti: **psychologie, pedagogika, obecná didaktika, oborová didaktika, metodologie, sociologie.**

Téma práce: České menšinové školství a krajané v Chorvatsku

Obsah práce:

Problematika české menšiny v bývalé Jugoslávii a současném Chorvatsku je značně obsáhlá. Aktivity, kterým se krajané v minulosti věnovali a navazují na ně plynule také v současnosti, vytvářejí systém, na jehož základě si česká menšina v Chorvatsku vybudovala pověst jedné z nejlépe organizovaných krajanských komunit na světě. Předkládaná práce se zabývá zmapováním vzdělávacího systému školství a aktivit krajanských komunit, které mu plynule napomáhají. Podklad pro vytvoření představovaly zejména archivní materiály a literární zdroje.

Základní literatura dle ISO 690:

- 1) PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1228-7.
- 2) STRANJIK, Helena. *Krajané v Chorvatsku a jejich jazykové biografie*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5446-1.
- 3) ŠAFRÁNKOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-5511-3.

Termín odevzdání práce: 15. 8. 2024

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Ilona Ďatko, Ph.D.

Podpis vedoucího

Prohlašuji, že jsem se seznámil(a) se zásadami pro vypracování závěrečné písemné práce v rámci DPS.

v Pardubicích dne: 30. 5. 2023

Podpis studující(ho):

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. X/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 14. 8. 2024

Jindra Lavrenčíková

ANOTACE

Práce je věnována přehledu vývoje českého menšinového vzdělávání v bývalé Jugoslávii a současném Chorvatsku. Postihuje období zejména 20. a počátku 21. století. Zabývá se českým menšinovým vzděláváním, přidruženými aktivitami krajanských spolků a obecným vývojem života české krajanské komunity.

KLÍČOVÁ SLOVA

Češi, Chorvatsko, krajané, menšina, školství

TITLE

Czech minority education in Croatia

ANNOTATION

The thesis is devoted to an overview of the development of Czech minority education in the former Yugoslavia and contemporary Croatia. It mainly affects the period of the 20th and early 21st centuries. It deals with Czech minority education, associated activities of expatriate associations and the general development of the life of the Czech expatriate community.

KEYWORDS

Czechs, Croatia, compatriots, minority, education

Obsah

Úvod.....	7
1. Usazování Čechů v bývalé Jugoslávii	9
1.1. Organizace české menšiny v Chorvatsku od 19. století	10
2. České menšinové školství v Chorvatsku do 2. světové války.....	12
2.1. Právní podklad pro existenci československých škol a ustanovení o ochraně menšin v Jugoslávii	12
2.2. Vývoj do roku 1918.....	12
2.3. Rozmach v Království SHS	14
2.4. Změny v r. 1929 a jejich vliv na české menšinové školství	16
3. Typy českých menšinových škol	18
3.1. Soukromé školy	18
3.2. Doplnovací školy	19
3.3. Paralelní školy.....	20
3.4. Okresní (kočovné) školy	20
3.5. Pokusy o střední školu.....	21
3.6. Mimoškolní vzdělávací aktivity	21
4. Přehled českých škol v letech 1918-1941	23
4.1. Příklady vybraných institucí	24
5. České menšinové školství po 2. světové válce	28
6. Česká menšina na území dnešního Chorvatska	32
6.1. Vzdělávací modely stávajícího českého menšinového školství	35
6.2. Výukový model A.....	35
6.3. Výukový model B.....	36
6.4. Výukový model C.....	36
7. Využívání českého jazyka v současné praxi.....	38
8. Příklad v podobě působení učitelky Mgr. Bohdany Pěva Šolcové u krajanů ve školním roce 2018/2019	41
9. Závěr	47
10. Seznam zdrojů.....	48

Úvod

S problematikou české menšiny v Chorvatsku jsem se začala seznamovat již během bakalářského studia a při prvních studijních pobytech v chorvatském hlavním městě Záhřebu. Zaujala mne skutečnost, že je toto uskupení jednou z nejlépe organizovaných krajanských komunit na světě. O něco později jsem se seznámila s některými členy záhřebské české besedy, resp. Chorvatsko-české společnosti, a zahájili jsme vzájemně plodnou spolupráci, jež pokračuje dodnes.

Krajanská komunita v Chorvatsku má více než dvousetletou tradici. Češi přicházeli na území Slavonie od konce 18. století do třicátých let 20. století, dodnes zde ovlivňují veřejný prostor a uchovávají český jazyk a kulturu, resp. obecně českou národní identitu. V tomto ohledu představuje česká menšina v Chorvatsku unikum, a to navzdory klesajícímu počtu osob deklarujících se při sčítání lidu národnostně jako Češi. V r. 1921 pobývalo na chorvatském území přes 32 tisíc Čechů, ale v následujících dekadách jejich počet klesal. Dnes můžeme hovořit o počtu necelých deseti tisíc potomků českých imigrantů. Skutečnost, že je česká identita v Chorvatsku přítomna již třetí století, není nahodilá. Jedná se totiž o výsledek cíleného úsilí krajanů o zachování české národní identity v nové vlasti. Z národnostního hlediska je nutno zdůraznit, že zatímco první Češi, kteří se v oblasti Slavonie usazovali, nebyli českým národním hnutím zasaženi, pozdější přistěhovalci od poloviny 19. století a s počátkem 20. století kladli v novém domově stále větší důraz na zachování vlastního národního vědomí, které si s sebou přinášeli.

Svou pozornost jsem zaměřila zejména na vývoj českého menšinového školství v Chorvatsku, neboť představuje jeden z významných prvků zásadně napomáhajících k zachování národní identity. Činnost českých škol v sobě koncentruje rozmanité faktory jako český jazyk, kultura a historické vědomí. Dějiny českého školství navíc dokládají obtíže, s nimiž se krajané v úsilí o zachování identity museli vypořádat, ať už se jednalo o překážky při zakládání českých škol, o jejich zrušení za druhé světové války, o přerušování spolupráce s československým státem po roce 1948, či o válečný konflikt v devadesátých letech 20. století. Ani v jednom případě nevedly vzniklé potíže k zániku české krajanské komunity v Chorvatsku, naopak byly vždy impulzem pro prohloubení národního vědomí krajanů odrážejícího se v zakládání nových spolků a škol, v podpoře kulturní činnosti a českých manifestací.

Mé kroky při tvorbě této práce vedl ještě záměr poukázat na skutečnost, že Chorvatsko pro Čechy neznamena pouhou turistickou destinaci u Jaderského moře. Mnoho Čechů by bylo jistě překvapeno krásou zvlněné krajiny v okolí Daruvaru, jež v mnohém připomíná české i moravské území a usadila se zde také přibližně ¼ krajanů žijících na chorvatském území. Zároveň je zapotřebí reflektovat možnou existenci stereotypů o jejich aktivitách. Přestože se řada krajanů věnuje aktivní péči o uchování původních českých tradic či folkloru obecně, ne všichni z nich žijí tradičním způsobem života, neoblékají si každý den kroje, ani se neživí výhradně hospodářstvím. Šíření osvětových informací zásadně napomáhají v Daruvaru sídlící vydavatelství a týdeník *Jednota* a také Svaz Čechů v Republice Chorvatsko, nepolitická organizace dobrovolně zapojených krajanů Českých besed, škol, klubů a jednotlivců v oblasti kultury, školství, umění, vědy a sportu. Podrobnějšímu rozboru jejich historie a činnosti se budu věnovat v jedné z dalších kapitol.

1. Usazování Čechů v bývalé Jugoslávii

Příliv přistěhovalců z Čech, který položil základy budování stabilní menšinové komunity, lze datovat k rokům 1781 (po zrušení nevolnictví císařem Josefem II.) a zejména po zrušení poddanství v Rakouském císařství císařem Ferdinandem I. v roce 1848. Bačka, Temešský Banát, Sedmihradsko, Chorvatsko-Slavonsko a Srbské vojvodství se během 18. a 19. století staly novým bydlištěm pro příslušníky rozdílných etnických i náboženských skupin a obyvatelé z českého území zde položili základy pro své následovníky. Vytvořili tři jazykové ostrovy s rozdílným vývojem: v Chorvatsku, Vojvodině a Bosně a Hercegovině. V Chorvatsku-Slavonii se tedy sice začali usazovat koncem 18. století, skupinově nicméně o něco později (ve 20. letech 19. století) a nejvýrazněji pak v letech 1875-1890. Zakládání osad na tamním území bylo vítáno: umožnilo osídlit a zúrodnovat nedostatečně obdělávanou půdu a pro majitele panství znamenalo příliv nových pracovních sil.¹ Příliv Čechů v 70. a 80. letech 19. století v podstatě vytvořil mapu českého osídlení v Jugoslávii. Ve Slavonii se usazovali kolem města Daruvar, které se postupem času stalo centrem všech Čechů žijících na jugoslávském území.

Konec 1. světové války přinesl do nově vzniklého Království Srbů, Chorvatů a Slovinců proměny i v české menšinové komunitě. V Daruvaru byla roku 1922 založena první česká škola a následovalo otevírání prvních krajanských spolků, národních domů, besed a ochotnických divadel. Národní emancipace českého etnika a prezentace češství se projevovala mimo jiné také prostřednictvím různých slavností (např. dožíněk). Státní statistický úřad v Bělehradě v roce 1921 uvedl, že na území Jugoslávie žije 46 777 Čechů (31 888 v Chorvatsku-Slavonii, 5 886 v Bosně a Hercegovině a 2 035 v Banátu). Česká menšina se nacházela ve velkých městech (Bělehrad, Záhřeb, Sarajevo), ale také na venkovských oblastech.² Slibný rozvoj života jugoslávských Čechů však násilně přerušil začátek 2. světové války.

¹ HEROLDOVÁ, Iva. *Válka v lidovém podání*. Praha, 1977, s. 288-299.

² AUERHAN, Jan. *Československá větev v Jugoslávii*. Praha, 1930, s. 57.

1.1. Organizace české menšiny v Chorvatsku od 19. století

V roce 1878 se v Chorvatsku nacházelo 2 088 Čechů a jejich počet narůstal: k roku 1890 na 27 521, r. 1900 31 888, r. 1921 32 270, a v roce 1930 se dostal až na 36 445 osob. Rostoucí trend zastavila a zvrátila 2. světová válka (Iva Heroldová uvádí 28 991 Čechů v r. 1948).³

První českou osadou založenou českými kolonisty v bývalé Jugoslávii (na území Chorvatska) bylo r. 1826 Ivanovo Selo.⁴ V totožném roce přišli kolonisté také do obce Končanice a o rok později do Brestovce. Obsáhlejší proud následoval do Chorvatska-Slavonie až o necelých 60 let později, konkrétně kolem roku 1880. Ačkoliv působili čeští imigranti jako etnická menšina navenek jednotně, uvnitř komunity tomu tak zcela nebylo. Děly je nejen kolonizační vlny, ale podíl nesly rozdíly sociální a regionální. Proto se také lišilo jejich rozdílné právní postavení, úroveň národního vědomí a z toho plynoucí i míra asimilace. Za faktor pozitivně ovlivňující udržení české národnosti lze jistě započítat poměrně vysokou porodnost (počet dětí v českých rodinách výrazně převyšoval počet dětí v rodinách chorvatských a srbských). V 19. století se však stále ještě organizovaně nerozvíjely přinesené kulturní tradice, neexistoval zatím ani žádné české školy, a proto se jazyk, kultura a společenský život českých imigrantů udržovaly samovolně a v závislosti na ochotě a možnostem uvnitř rodinného prostředí.

Víme-li, že příchod většího množství obyvatel z Čech v 70. a 80. letech 19. století do Chorvatska-Slavonie a zejména do oblasti kolem Daruvaru vytvořil mapu českého osídlení v Jugoslávii, pak lze počátek organizovanějšího společenského života zasadit do přelomu 19. a 20. století. V Záhřebu sice byla Česká beseda založena Josefem Václavem Fričem již v roce 1874, ale nejvýraznějším centrem jugoslávských Čechů se stalo právě Daruvarsko ve Slavonii, přičemž tamní beseda byla otevřena v Dolním Daruvaru roku 1907. Členy se mohli kromě samotných Čechů stát také příslušníci jiných slovanských národností. Stanovy po vzoru záhřebské základny určily za hlavní činnosti vzdělávání a zábavu a zapovídaly činnost politického charakteru. Při besedách byly otevírány knihovny, distribuovány noviny z Čech,

³ HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině*, č. 9, 1996, s. 70.

⁴ TURČÍN, Rudolf. Ivanovo Selo. In: *Naše zahraničí*, č. 1, Praha, 1921, s. 161-162; HEROUT, Václav. Vznik Ivanova Sela. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, č. 18, Jednota Daruvar, 1998, s. 19-61; HEROUT, Vjenceslav. *Ivanovo Selo: Prošlost posuta trnjem i suzama*, Ivanovo Selo, 1996.

pořádány spolkové zábavy, vzdělávací přednášky a sbírky pro sociálně slabé. K počátkům spolkové spolupráce Čechů a Slováků publikovala významná česká etnoložka Iva Heroldová následující text: „Mezníkem ve vývoji české etnické skupiny se stal rok 1918, kdy vzniká na bázi úzké spolupráce mezi Čechy a Slováky centralizovaná krajanská činnost, s cílem pečovat o otázky školství, osvěty, zemědělství, organizovat společenský a kulturní život a navázat spojení mezi jednotlivými enklávami a diasporami. V roce 1921 se zakládá „Československý svaz v Království SHS“ na principu národnostní, a ne státní příslušnosti, se sídlem v Bělehradě. V březnu 1922 vyšlo v Daruvaru první číslo čtrnáctideníku „Jugoslávští Čechoslováci“ (1922-1940) a v Dolním Daruvaru byla otevřena první česká škola. Koncentrace Čechů v okolí Daruvaru a rozvíjející se spolkový život (už ne Česká, ale Československá beseda) vytvořily v Daruvaru přirozené krajanské centrum. V meziválečném období vycházelo české krajanské hnutí především ze vztahu ke staré vlasti. Ten spojoval Čechy žijící v Chorvatsku, Bosně a Banátu. V čele nově zakládaných spolků stála maloburžoazie a vlastenecká inteligence (učitelé a úředníci pocházející z Československa), která československé vlastenectví spojovala s osobou Masaryka a se vznikem čs. samostatnosti. Kladný vztah k ČSR posilovaly i styky se starou vlastí (učení se řemeslu, nebo odbývání si presenční vojenské služby v ČSR u těch, co měli čs. státní příslušnost) a porovnání čs. demokracie s centralistickým monarchistickým režimem v Jugoslávii, jež vyznívalo ve prospěch ČSR.“⁵

První českou školu v Daruvaru, otevřenou v roce 1922, následovaly další obce: Hercegovac, Velké Zdence, Bjelovar, Mezurač, Ludina, Kaptol, Lipovlany, po roce 1928 také Prekopakra, Končanice, Dežanovec a Tominovec. Až do počátku 2. světové války působilo v daruvarské oblasti 14 škol s výukou českého jazyka.⁶ Do oblastí, ve kterých se pro otevření nové školy nenacházel dostatečný počet žáků, byli vysíláni tzv. „kočovní učitelé“ (konkrétně jeden pro lokalitu Daruvarska a druhý pro okolí Bjelovarska). V obcích s méně než 10 dětmi krajanské spolky pro výchovu v českém jazyce zřizovaly „dětské besídky“, vyučující prostřednictvím her a písniček. Větší obce s českou školou tedy měly výhodu a mohly nejen daleko intenzivněji rozvíjet společenský a kulturní život, ale rovněž také postupně rozšiřovat počet různých spolků. Do počátku 2. světové války byla různá sdružení založena dokonce ve všech osadách, kde žily větší skupiny Čechů.

⁵ HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině*, č. 9, Praha, 1996, s. 75-76.

⁶ V celé Jugoslávii fungovalo do začátku 2. světové války celkem 33 škol s výukou českého jazyka, z toho 7 soukromých, 12 doplňovacích a 14 poboček státních škol.

2. České menšinové školství v Chorvatsku do 2. světové války

2.1. Právní podklad pro existenci československých škol a ustanovení o ochraně menšin v Jugoslávii

Všeobecný právní podklad existence československých škol v tehdejší Jugoslávii představovala *Deklarace o školských a kulturních stycích*, uzavřená mezi Československou republikou a Královstvím Jugoslávie 13. listopadu 1929 a 23. ledna 1930. Deklarace měla obě soustátí sblížovat nejen na úrovni školství, ale také v lidové výchově, veřejném knihovnictví, ve vědě, literatuře, umění, divadlu a sociální péči o studenty. Obecné jugoslávské školství bylo rovněž upraveno zákonem z r. 1929, povolujícím zakládání veřejných škol. Vyučování na českých a slovenských školách se pro žáky v I. a II. třídě uskutečňovalo výlučně v mateřském jazyce, ovšem od třídy třetí následovaly národní předměty (srbochorvatština, zeměpis a dějepis v jazyce státním, ostatní v mateřském). Celková výuka čítala 27 hodin týdně, z nichž se 20 vyučovalo na českých školách v českém jazyce. Od páté třídy pak veškerá výuka, vyjma českého jazyka, probíhala výlučně ve státním jazyce. Vnější ráz veřejných českých škol byl srbochorvatský, včetně nápisů na budově a úředních školních záznamů. Odborný dozor nad školami se dělil: na české soukromé a doplňovací školy dohlíželo Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze, na veřejné výhradně státní orgány.

Vidovdanská ústava z 28. června 1921 se otázce menšin věnovala pouze okrajově, a to ve dvou článcích: ve čl. 4 přiznávala všem občanům rovnost před zákonem a státní ochranu všem, a poté ve čl. 17 hovořícím o vyučování jako o výlučně státní záležitosti, přičemž menšinám jiné rasy a jazyka mělo být poskytováno elementární vyučování v mateřském jazyce a za podmínek jasně předepsaných platným zákonem.

2.2. Vývoj do roku 1918

České školy až do roku 1918, tzn. do konce 1. světové války, v Chorvatsku v podstatě neexistovaly. Původně příchozí Češi z přelomu 18. a 19. století opustili domovinu se školstvím na vysoké úrovni a zde, v bývalé Jugoslávii, je zastihly neutěšené hospodářské a kulturní

poměry. Od počátků budování vzdělávacího systému je provázely komplikace v podobě nedostatku učitelů, učebnic i učebních prostor, proto bylo českým dětem zpočátku umožněno navštěvovat pouze školy chorvatské, německé nebo maďarské. Zátěž představovaly též finanční náklady, kterých bylo k otevírání nových vzdělávacích institucí zapotřebí. Stát se sice zakládání cizojazyčných škol nebránil, ovšem za předpokladu, nemusel-li se o ně starat. Rodiče dětí přílišný zájem zpočátku také neprojevovali, neboť by se finanční výdaje na údržbu instituce přenesly na ně, případně na obec. Zároveň je nutné vzít na vědomí také skutečnost, že se domácí učitelé obávali o svá pracovní místa. Zárodky českého menšinového školství tudíž byly budovány na značně komplikovaných základech.

Vzdělávací systém musel být logicky postaven na legislativních základech. Zákon z roku 1874 v Chorvatsku povolil zakládání státních a soukromých škol. Tam, kde je spravovaly jednotlivé obce, mohl být vyučován mateřský (menšinový) jazyk, ovšem s podmínkou, že bude v učebních osnovách zastoupena chorvatština a o veškeré finanční náklady se postará samotná obec. Školský zákon z roku 1888 podmínky zpřísnil, za vyučovací jazyk totiž striktně stanovil srbochorvatštinu. Soukromé školy sice mohly požívat jazykové výjimky, nicméně jejich učitelé museli prokázat minimálně stejnou kvalifikaci jako učitelé na školách veřejných. Aby mohl být vzdělávací systém pro české děti nacházející se na území hostitelského státu dále rozvíjen, vydal se v květnu 1914 místopředseda zahraničního odboru Národní rady Jan Auerhan na návštěvu sekčního šéfa pro vyučování Tropsche do Záhřebu. Hodlal u něj totiž vyžádat povolení vyučování českého jazyka, literatury a dějepisu na školách navštěvovaných větším počtem dětí. Tropsch souhlasil, ovšem s podmínkami. Zmínil, že je zapotřebí vhodných učitelů chorvatské příslušnosti, ale zároveň pro nadané žáky z českých vesnic navrhl možnost studia na chorvatských učitelských ústavech s následným dotovaným a časově omezeným pobytem v Čechách pro doplnění jazykové vyučovací praxe. Slibně se vyvíjející dohodě však učinil přítrž nástup 1. světové války. Poté bylo v roce 1918 vydáno nařízení týkající se striktní jednotnosti škol po celém Chorvatsku. Jednotné osnovy pro výuku mohly být upraveny pro potřeby menšiny pouze za předpokladu, že se v dané škole nacházela alespoň 1/3 jejich žáků. Státem povolená výuka menšinového mateřského jazyka ve státních školách byla povolena pouze za určitých podmínek.⁷

⁷ MATUŠEK, Josef. České školy v Chorvatsku (1922-1941). In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, č. 14, Jednota Daruvar, 1993, s. 65-70; AUERHAN, Jan. *Československá větev v Jugoslávii*. Praha, 1930, s. 137-139; SMETÁNKA, F. O školství v českých koloniích v Chorvatsku. In: *Naše zahraničí*, č. 6, Praha, 1926.

2.3. Rozmach v Království SHS

Jak bylo uvedeno výše, do 1. světové války, a ještě dokonce nějakou dobu po jejím ukončení, neexistovala v celém Chorvatsku jediná česká škola. Závěr konfliktu a spolu s ním i Rakousko-Uherského mocnářství přinesl Evropě řadu významných změn politického systému. České osady na jihu Evropy začaly znovu volat po otevření české školy, ačkoliv jejich příslušníci věděli, že stále platil zákon z roku 1888 a měli-li by se sami starat o provoz vlastních škol, nebylo by to v podmínkách Království SHS v jejich možnostech.

Počátek organizovaných prací v této oblasti umožnilo založení Československého svazu v Království SHS, který byl sice založen roku 1921 v Osijeku, ale sídlil v Bělehradu. Království představovalo silně centralizovaný stát, proto se většina důležitých témat vyřizovala právě v Bělehradu, otázky školství nevyjímaje. Svaz se při jednáních o povolení otevírání českých menšinových škol opíral o pomoc nejen bělehradského a záhřebského zastupitelského úřadu, ale také úřadů státních československých, které mohly využít zkušeností z péče o menšinové školy z jiných zahraničních center. V procesu tedy byly nápomocni pracovníci Československého ústavu zahraničního, spolku Komenský, Národní rady a dalších sdružení. Zpočátku bylo nejdůležitější získat zejména dostatečný počet českých učitelů, aby mohly být zřízeny kurzy českého jazyka a vlastivědy a zažádáno o povolení k otevření soukromé české školy. Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze prosbám vyhovělo, takže díky tomu mohla být již na podzim 1922 v Daruvaru otevřena první česká soukromá škola s celodenním vyučováním ve dvou třídách. A nejen to, krajané v Záhřebu zahájili také výuku prvního jazykového kurzu češtiny.

Aby mohly být české menšinové školy v Království SHS řádně organizovány a provozovány, za účelem jejich správy byl vytvořen orgán Matice školské. Matice se soustředila mimo jiné na zakládání paralelních oddělení na školách státních a vyhlásování sbírek zaštiťujících stavbu školních budov. Nejprve centralizovala své působení při České besedě v Daruvaru, v roce 1929 se stala odborem Československého svazu a ve stejném roce přesídlila do Záhřebu, v němž úspěšně fungovala až do roku 1941, tzn. do začátku druhé světové války. Přesun hlavního sídla svazu do Záhřebu navíc nepředstavoval krok náhodný, nýbrž praktický. Největší množství přistěhovalců z Čech se totiž usadilo právě v Chorvatsku, takže bylo nutné přenést alespoň některé funkce Československého svazu z Bělehradu blíže krajanům.

Významný krok k rozvoji menšinových škol v Království SHS představovalo nařízení Ministerstva školství dne 18. června 1925, které umožnilo otevřít paralelní třídy s vyučovacím českým jazykem při státních školách tam, kde se v jedné třídě nacházelo alespoň 30 žáků stejné menšinové národnosti. Československý svaz tuto informaci distribuoval ihned do krajanských spolků.⁸ V Chorvatsku-Slavonii tak byly do r. 1929 uvedeny do provozu následující české vzdělávací instituce:⁹

- soukromé školy
 - česká škola Komenského v Daruvaru (od r. 1922)
 - česká škola Masarykova v Bjelovaru (od r. 1923, obnovena r. 1925)
 - česká škola Benešova v Hercegovci (od r. 1923)
 - česká škola Palackého v Kaptolu (od r. 1924)
- paralelní školy na chorvatských státních školách
 - Velké Zdenice (od r. 1923, obnovena r. 1926)
 - Brestov (od r. 1926)
 - Prekopakra (od r. 1927)
- doplňovací školy
 - Osijek (od r. 1921, obnovena r. 1924)
 - Uljanik (od r. 1922, obnovena r. 1923)
 - Ludina (od r. 1922, obnovena r. 1924)
 - Záhřeb (od r. 1923)
 - Mudrić (od r. 1923, obnovena r. 1924)

Činnost českých škol byla krajany velmi kvitována, instituce se totiž staly nejen prostředím budujícím kulturní, ale také národohospodářský rozvoj, neboť přinášely značný přírůstek žactva. Rodiče byli spokojeni, české děti lépe prospívaly, naučily se mateřskému jazyku i snáze srbochorvatštině.¹⁰

⁸ AUERHAN, J. *Československá větev v Jugoslávii*, s. 139.

⁹ AUERHAN, J. *Československá větev v Jugoslávii*, s. 139; MATUŠEK, Josef. *Češi v Chorvatsku*, Jednota Daruvar, 1994, s. 108-110; MORAVCOVÁ, Ilona. *Obrázky z dějin českého menšinového školství v zahraničí*. Pardubice, 2006, s. 126.

¹⁰ *Jugoslávští Čechoslováci*, roč. VI, Daruvar, 1927, č. 26 a 36.

Ministerstvo osvěty v Bělehradu vydalo 28. ledna 1928 další nařízení upřesňující menšinovou výuku. Nyní platilo, že děti příslušné k dané menšině v I. a II. třídě obecných škol měly být vyučovány v mateřském jazyce, v ostatních třídách je pak čekaly předměty v jazyce státním (dějepis a zeměpis Jugoslávie). Pátý, resp. šestý ročník (tzn. opakovací) výuka opět cílila na jazyk mateřský, menšinový (matematika, hospodářství). Zmíněné opakovací ročníky byly až do r. 1929 povinné. Vyučovalo se v nich od listopadu do dubna a čtyři hodiny týdně. Výuka byla zaměřena zejména na počty, čtení ukázek z krásné literatury, sloh, pravopis, dějepisný a zeměpisný přehled, přírodopis, zdravotěvu, fyziku, výchovu k vlastenectví a československo-jihoslovanské vztahy.

2.4. Změny v r. 1929 a jejich vliv na české menšinové školství

Království SHS se ke konci 20. let 20. století otřásalo ve vlnách opakovaných vnitropolitických změn a nacionálního napětí. Tyto vnitřní rozkoly vyvrcholily dne 20. června 1928 během bouřlivého zasedání parlamentu, na němž radikální politik Puniša Račić zastřelil dva poslance a tři další zranil. Předseda Chorvatské selské strany Stjepan Radić, jeden ze zraněných, navíc následkům podlehl za další necelé dva měsíce. Král Alexandr I. Karadjordjević musel reagovat rychle, a proto 6. ledna 1929 rozpustil sněmovnu a vyhlásil tzv. tříkrálovou diktaturu. Nově nastolený režim přinesl nejen řadu nových omezení či nařízení, ale k říjnu 1929 také přejmenování státu na Království Jugoslávie.¹¹

Nové správní změny v království přinesly také reformu stávajícího systému školství. Aktuální školský zákon z 5. prosince 1929 rozdělil v Jugoslávii národní školu na nižší a vyšší a stanovoval následující podmínky:

- řádné vyučování na národní škole muselo probíhat v jazyce státním
- národnostním menšinám mohly být zřízeny pouze školy pobočné nebo třídy při nižších národních školách a pouze v místech, kde v okruhu 4 kilometrů žilo alespoň 30 dětí menšinové národnosti (ve výjimečném případě 25 dětí)
- v místech se dvěma odděleními (tzn. se státním a národnostním jazykem) musely děti náležící do skupiny státního jazyka navštěvovat školy státní

¹¹ RYCHLÍK, Jan a PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha, 2007, s. 255-256.

- učitelem mohl být jmenován pouze ten, kdo úspěšně ukončil státní učitelskou nebo vyšší pedagogickou školu či složil diplomovou zkoušku, případně zkoušku z pedagogiky na filozofické fakultě.

Zákon výrazně zasáhl do provozu soukromých škol. Zakládání nových nepovoloval a zůstat mohly pouze ty, které již existovaly do jeho vydání. Učitelé na nich působící navíc museli náležet k jihoslovanské státní příslušnosti. Opakovací školy již nebyly povinné. Nově zřízené škola obecná a vyšší národní (ekvivalent české měšťanky) obsahovaly čtyři vzdělávací ročníky. V praxi to znamenalo, že žáci mohli vstoupit do opakovací školy po absolvování prvních čtyř let výuky, žáci příslušící k menšinovému jazyku mohli zůstat ještě v pátém školním roce na nižší škole národní jen se souhlasem vyšších školních úřadů a výuka v nich probíhala výhradně ve státním jazyce. V navazujícím systému vzdělávání navíc vyvstalo několik potíží: nedostatek čistě českých nebo alespoň dvojjazyčných středních škol (žáci tím nemohli být dostatečně vzděláváni v českém jazyce, literatuře a vlastivědě) a absence vyhovujícího počtu škol odborných. Československý svaz se s Maticí školskou snažil krajanům pomoci zpočátku alespoň tím, že v roce 1927 zřídil ve Velkých Zdencích tzv. Prokúpkovu zimní hospodářskou školu, s výukou během čtyř zimních měsíců a po dobu dvou let. Doplňující výnos, uveřejněný 15. února 1933 a do praxe uvedený 5. prosince 1935, nově stanovoval na nižších školách národních počet vyučovacích hodin menšinového jazyka následovně: pro první školní rok na deset hodin týdně, pro druhý devět, ve třetím a čtvrtém ročníku po čtyřech hodinách týdně. Počet hodin mateřského jazyka se tím sice zmenšil (neboť dosud byl hodinový fond pro druhou třídu 11 hodin a pro třetí osm), ale došlo k navýšení počtu hodin s výukou vlastivědy.¹²

¹² FOLPRECHT, Josef. *Československé školské obce v evropském zahraničí*, Praha, 1935, s. 59.

3. Typy českých menšinových škol

Českým spolkům se i přes přetrvávající nesnáze a omezení školských zákonů podařilo v Jugoslávii uvést během let 1918-1929 do provozu čtyři druhy škol: soukromé, doplňovací, paralelní a okresní, resp. kočovné.

3.1. Soukromé školy

V Jugoslávii bylo v letech 1918-1941 založeno celkem sedm českých soukromých škol, z nichž se čtyři nacházely na území Chorvatska (Daruvar, Bjelovar, Hercegovac, Kaptol). Tento typ škol vznikal v letech 1922-1925 v místech s větším počtem přistěhovalců, silnými městskými spolky nebo továrnami s českými zaměstnanci. Zpočátku se potýkaly s řadou obtíží, a sice neochotou úřadů, nedostatkem českých učitelů a prostor vhodných k vyučování. Vhodné vyučující z Československa mělo na starost Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze, ale o materiální zabezpečení se musely starat tamní spolky samy. Protože narážely na neochotu k jednání ze strany lokálních úřadů, často přicházel učitel z Československa ještě před dokončením příprav, a proto výuka musela být zahájena náhradním jazykovým kurzem.

Nový školský zákon přinesl po roce 1929 jednotný chod národních škol a osmiletou docházku. Tam, kde tento postup nebyl dodržován důsledně, docházelo ke zkracování docházky (na šest let v Hercegovci a pět let v Daruvaru, Bjelovaru a Kaptolu).¹³ Protože většina ze soukromých škol získala právo veřejnosti, žáci mohli bez obtíží přestupovat na jiné školy či navázat na školách vyšších. V celodenním vyučovacím rozvrhu se postupovalo následujícím způsobem: v prvním a druhém ročníku se vyučovalo náboženství, čeština, prvouka, matematika, tělesná výchova, ruční práce a zpěv. Ve třetím a čtvrtém byly přidány zeměpis, dějepis a přírodopis. Větší část z nich (vyjma náboženství, kterému se věnoval místní kněz) vyučoval učitel z Československa, kdežto „jugoslávské“ (tzn. chorvatštinu, dějiny a zeměpis) vyučoval učitel místní. Ty soukromé školy, které zůstaly po prosinci 1929 v provozu, se musely od počátku r. 1930 novému školskému zákonu plně přizpůsobit. Nově jim byla zavedena povinná osmiletá docházka a výuka mateřského jazyka pouze v nižších třídách. Řada

¹³ STREIT, A. Přehled československého školství v království Jugoslávii. In: *Československo-jugoslávská revue*, č. 1, Praha, 1930-31, s. 74.

soukromých škol však v následujících letech následovala tolerovaný vzor škol československých v podobě povinné docházky na pět až osm let.

3.2. Doplnňovací školy

V království bylo v letech 1918-1941 otevřeno celkem 13 doplnňovacích škol, z nichž se sedm nacházelo v Chorvatsku (Lipovlany, Ludina, Mezurač, Osijek, Uljanik, Záhřeb, Sv. Ivan Žabno). Pro vzdělávací systém českých dětí představovaly přechodnou formu a praktikovaly se také v místech, kde následně vznikly školy soukromé (Hercegovce) či paralelní (Uljanik).

V místech, kde nebyly příhodné podmínky pro založení českých soukromých nebo paralelních škol, vznikaly právě školy doplnňovací. Učitelé sem byli vysíláni pražským Ministerstvem školství a národní osvěty. Doplnňovací školy se soustředily na rozvoj znalostí českého jazyka a vlastenectví u těch dětí, které běžně navštěvovaly místní státní vzdělávací instituce. Tyto typy škol ovšem narážely na dvě výrazné komplikace: děti je navštěvovaly po vyučování ve státní škole, což naráželo na nelibost rodičů, a také jejich výuka nebyla povinná, proto počet žáků kolísal. Průběh výuky a její hodinový fond proto musel být přizpůsobován a vyučovalo se jen některé dny v týdnu, případně pouze několik hodin denně, navíc v pronajatých prostorách. Učitelé předkládali žákům látku z českého jazyka, vlastivědy, zpěvu a české terminologie.¹⁴ Navíc v místech (vesnicích), kde se nacházely rozsáhlejší komunity Čechů, byly zakládány také dětské besídky (např. Bjelovarsko). Učitelé se svými žáky dojížděli do vzdálených osad a předváděli předem připravený program loutkového či dětského ochotnického divadla, místní děti v osadách se tak mohly naučit českému jazyku, písním a některým tancům.

¹⁴ SOBOTKA, O. Stav českého školství v Jugoslávii koncem škol. roku 1929/1930. In: *Naše zahraničí*, č. 10, Praha, 1930, s. 155.

3.3. Paralelní školy

Na chorvatském území existovalo v letech 1918-1941 celkem devět českých státních paralelních škol (Brestov, Prekopatra, Velké Zdence, Dežanovce, Holubňák, Končence, Tominovec, Uljanik, Lipovlany).

Novým školským zákonem z roku 1929 převzalo království péči o veškeré školy a výchovu mládeže. České školy paralelní, zakládané v letech 1925-1930, vznikaly v místech s alespoň 30 dětmi školou povinnými, při státních školách a na návrh Československého svazu v Záhřebu nebo Osvětového odboru. Učitelé na ně byli dosazováni prostřednictvím návrhu Matice školské, ovšem konečné slovo při výběru mělo Ministerstvo osvěty v Bělehradě. Platilo pro ně, že museli pocházet z řad menšiny, mít jugoslávské státní občanství a jejich plat sice zajišťoval stát, ovšem jakékoliv další výlohy spadaly pod obce, které se snažily všemožně šetřit, což se nakonec odrazilo na vybavení těchto škol.

Počet dětí, které navštěvovaly paralelní školy, kolísal. Rodiče poukazovali na přetíženost svých potomků, učitelé vykazovali nedostatečnou připravenost na výuku, protože měli mezery v používání českého jazyka a museli vykonávat aktivity v rámci spolku, proto často raději volili práci pro státní školu, aby ulevili svým závazkům. Takový krok nebyl překvapující, neboť pro paralelní školy neexistovaly učební osnovy ani vhodné učebnice a v jedné třídě na jednoho učitele vycházelo až 100 českých dětí. Vytvoření řádu předcházely několikaleté přípravy. Výsledkem byla v roce 1934 práce učitelů Vojty Režného ze Sarajeva a Bohuslava Slejška z Čuprije v podobě prvních učebních osnov, platících až do roku 1941. Vyšly tiskem v roce 1934 pod záštitou Matice školské při Československém svazu v Záhřebu a v nákladu 80 kusů, pravděpodobně se z nich ovšem nezachoval žádný exemplář.¹⁵

3.4. Okresní (kočovné) školy

V některých místech, kde se vyskytovali příslušníci české menšiny, nebylo možné zavést žádný z předchozích uvedených typů škol. V nich praktikovaly výuku tzv. kočovné školy, přičemž učitel pod ně spadající navštívil během jednoho roku navštívil více osad a učil

¹⁵ MATUŠEK, Josef. *České školy v Chorvatsku*, s. 79.

jejich děti českému jazyku. Personální zajištění spadalo pod Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze, díky čemuž odpadla finanční zátěž Matici školské.

První okresní učitel z Československa (Ladislav Ondráček) byl vyslán na Bjelovarsko pro školní rok 1936/1937. On a jeho kolegové, kteří ho následovali, během následujících dvou let budili zájem o mateřský jazyk a kulturní život i v těch nejzapadlejších obcích: Bulinec, Dolce, Dolní Končenice, Dubrava, Grubišno Polje, Nová Jošava, Nové Plavnice, Orahovica, Pavlovce, Predavce, Roviště a Velké Grdevce.¹⁶ Protože učební osnovy pro kočovné školy neexistovaly, program byl upravován dle momentálních potřeb. Nejčastěji byl zaměřen na výuku českého jazyka, dějin, zpěvu a tance. Okresní učitelé se tak v osadách podíleli na vzniku divadelních, tanečních, hudebních a pěveckých uskupení. Kvůli zhoršování politických poměrů v celé Evropě, a nakonec i blížící se válce, však nakonec byla jejich činnost nuceně zastavena.

3.5. Pokusy o střední školu

Ačkoliv se Slovákům podařilo založit v roce 1919 slovenské gymnázium v srbském Bánském Petrovci, přání Čechů otevřít vlastní střední školu v tehdejší Jugoslávii vyslyšeno nebylo, a tak se snažili alespoň o její ekvivalent. Na myšlenku odborného hospodářského učitele Františka Maláska o nutnosti hospodářské školy z roku 1922 navázala jednání Matice školské s příslušnými orgány. Výsledkem její snahy bylo úřední udělení souhlasu s otevřením dvouleté zimní Prokúpkovy odborné hospodářské školy v Daruvaru.

3.6. Mimoškolní vzdělávací aktivity

Československý svaz se všemožně snažil čelit asimilaci svých příslušníků a alespoň částečně udržovat povědomí o spisovné češtině, dějinách a kultuře. Proto v roce 1937 založil Osvětový odbor, který až do násilného přerušování činnosti vyvíjel bohatou kulturní a vzdělávací činnost. Pořádal řadu přednášek, promítal filmy, hrál divadla, organizoval zájezdy a otevíral

¹⁶ MATUŠEK, Josef. *200 let pospolu*. Daruvar, 1991, s. 74.

české knihovny. Díky jeho aktivitám tak bylo založeno mnoho krajanských spolků, dobrovolné hasičské sbory, ochotnická divadla a pěvecké a hudební kroužky.

V reakci na připravovanou okupaci Československa zahájila v Jugoslávii svou činnost tzv. Katolická akce v čele s daruvarským továrníkem Bohumírem Šefcem. Příslušníci české menšiny si v osadách, kde sídlili, uvědomovali nedostatek českých kněží, proto si Katolická akce kladla za cíl přizvat do českých osad misionáře z Čech. První misionáři přicestovali do Jugoslávie v letech 1933-1934 a následně navštívili řadu chorvatských, bosenských a vojvodinských osad. Jejich činnost měla výrazně kladný ohlas mezi Čechy v celé Jugoslávii.¹⁷

¹⁷ MATUŠEK, J. *České školy v Chorvatsku*, s. 83.

4. Přehled českých škol v letech 1918-1941

Za daných podmínek poměrně dobře organizované české menšinové školství zvládlo podchytit přibližně 1 800 českých dětí. Zároveň je ovšem také nutné podotknout, že cca 2 000-2 500 dalších dětí příležitost navštěvovat českou školu nebo se alespoň účastnit výuky českého jazyka v jakékoliv formě nikdy nemělo.¹⁸ Po změně státního režimu kvůli napadení Jugoslávie nacistickým Německem v dubnu 1941 byly české školy zakázány a děti již ve školním roce 1941/1942 převedeny do škol státních. V některých osadách se tak čeští obyvatelé vyučování dočkali až po roce 1945.

V daném období a době největšího rozkvětu působilo v Jugoslávii 33 různých českých škol. Jednalo se o školy školy soukromé, paralelní a doplňovací, dále také instituce okresní, mateřské a škola Prokūpkova odborná hospodářská. Pro roky 1918-1941 s ohledem na počty zařízení se v Jugoslávii nacházel následující výčet škol:¹⁹

- 7 soukromých (7 v Chorvatsku, 3 v Srbsku)
- 13 doplňovacích škol (7 v Chorvatsku, 2 ve Slovinsku, 2 v Srbsku, 2 v Bosně a Hercegovině)
- 13 paralelních škol (9 v Chorvatsku, 3 v Banátě, 1 v Bosně a Hercegovině)
- 2 mateřské školy (v chorvatském Daruvaru od r. 1927 a srbském Bělehradu od r. 1937)
- školy okresní

Systém českého školství byl v porovnání s ostatními evropskými státy (vyjma rakouské Vídně) nejrozvinutější. Této skutečnosti nahrával fakt, že Československo a Jugoslávii pojily přátelské vztahy, spolenectví v rámci Malé dohody a čeští krajané zachovávali k mateřskému státu dlouhodobou lojalitu. Ještě po první světové válce neexistovala v Jugoslávii ani samotném Chorvatsku, na území s největším počtem Čechů, jediná česká škola. Vývoj, který dané roky provázel, následně pomohl vybudovat řadu osvětových a vzdělávacích institucí. Jejich centrem se stalo Daruvarsko, Bjelovarsko a okolí Osijeku.

¹⁸ FOLPRECHT, Josef. *Čechoslováci v Jugoslávii*. Praha, 1936, s. 23

¹⁹ MORAVCOVÁ, I. *Obrázky z dějin českého menšinového školství v zahraničí*, s. 141-142.

4.1. Příklady vybraných institucí

Soukromá škola Komenského v Daruvaru

První snahy o založení české školy v Daruvaru vzešly ze strany krajské České besedy již v roce 1907, tzn. v období jejího založení. Po konci první světové války se snahy a aktivita českých krajanů opět obnovily. Počáteční kroky byly vedeny skrz mnohé obtíže. Beseda neoplývala mnohými finančními prostředky, vhodnými prostory, zařízením ani dostatkem českých učitelů. První místnost se podařilo získat v sídle besedy v Dolním Daruvaru. Díky neutuchajícím snahám krajanů tak mohla být první česká škola s celodenním vyučováním ve dvou třídách otevřena na podzim roku 1922. K zahájení výuky dne 18. září 1922 bylo zapsáno 62 dětí. Počátek vykazoval poněkud „partyzánské“ rysy, neboť škola v tu dobu ještě neměla povolení úřadů a Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze nevyšlalo včas slíbené učitele, což mělo za následek, že mnozí rodiče nakonec začali posílat své děti do školy chorvatské. První česká kvalifikovaná učitelka (Vlasta Volmanová) přicestovala až 8. listopadu 1922 a zhruba po měsíci dorazil kolega Oldřich Votava. Snažili se žáky navnadit zajímavým obsahem výuky, pořádali loutková představení, mikulášské a vánoční nadílky, různé oslavy, vedli také večerní kurzy českého jazyka a organizovali hudební představení. Chybějící vybavení doplnilo Ministerstvo školství a národní osvěty, které poskytlo škole řadu pomůcek (vybavení knihovny, mapy a obrazy). Aktivity, které učitelé iniciovali, pomohly na Daruvarsku rozproudit čilý společenský život.

Škole se 29. března 1924 podařilo získat právní základ pro chod instituce v podobě úředního povolení k otevření soukromé školy o dvou třídách v Dolním Daruvaru. Díky četným příspěvkům do školního fondu ze sbírek na Daruvarsku, v Československu, ale také mezi krajanů v Americe, mohla být zakoupena vlastní školní budova, nacházející se pouhých 100 metrů od dosavadního provizoria, a následně slavnostně otevřena 25. dubna 1926. Příznivé podmínky napomohly ve školním roce 1926/1927 také otevření mateřské školy, v níž se děti měly formou hry učit správnému vyjadřování v mateřském jazyce, hygienickým návykům a základním pojmům důležitým ke vstupu do školy. Mateřská škola sídlila v totožné budově jako škola soukromá. Spolu s později založeným ekvivalentem v Bělehradě představovaly jediné dvě české mateřské školy v celé tehdejší Jugoslávii. Po zavedení nového školského zákona v roce 1929 vznikla také myšlenka na výstavbu Národního domu, kde by podle původního plánu mohla v budoucnu sídlit škola vyšší. Stavbu ovšem komplikoval nedostatek financí, proto byla dokončena až v květnu a následně slavnostně otevřena 4. června 1939.

Daruvarsko již před druhou světovou válkou patřilo mezi významná centra české menšiny. V jeho okolí žila nejen řada krajanů, ale existovaly tu také buď ryze české vesnice (Lipovec, Končenice) nebo alespoň obce s početně výraznou českou komunitou (Dolany, Dežanovec, Holubňák, Uljanik, Brestovec). Daruvar rovněž představoval místo, ve kterém byly vydávány české časopisy *Jugoslávští Čechoslováci* a časopis české děti *Dětský koutek*.²⁰

Soukromá škola Benešova v Hercegovci

Soukromá škola Benešova byla založena v roce 1925 a fungovala na principu čtyř postupných ročníků v jedné třídě. Teprve o šest let později byla zřízena třída druhá. Od tohoto stupně zde vyučovali dva učitelé z Československa, přičemž předměty státního charakteru vedla učitelka české národnosti, ale zároveň jihoslovanské státní příslušnosti. Pátý ročník fungoval jako opakovací. Hercegovská škola byla co do počtu žáků poměrně značně úspěšná: např. ve školním roce ji navštěvovalo celkem 71 dětí, z toho 43 žáků ve škole obecné a 28 z nich v opakovací. Její nevýhodou ovšem byla 4-5letá školní docházka, což se na dětech negativně projevilo v tom smyslu, že ve svých 10 až 11 letech nebyli vybaveni dostatečnou znalostí českého jazyka. Hercegovská Česká beseda, založená v roce 1920, se snažila asimilaci zbrzdit zvýšenou kulturní prací. Podílela se na řadě aktivit, její zásluhou byl např. v roce 1931 dostavěn Národní dům T. G. Masaryka nebo se jí podařilo do vlastní knihovny na počátku 30. let nashromáždit přibližně 1 060 svazků knih. Mezi krajaný zde hrály významnou roli také tělocvičná jednota Sokol a ochotnický kroužek, pečující o dospívající mládež.

Česká škola Masarykova v Bjelovaru

Soukromá škola v Bjelovaru byla založena roku 1923 a působili na ní dva čeští učitelé: jeden z Československa, zaměřující se na všechny předměty kromě jihoslovanských, a druhý

²⁰ DANĚK, S. 35 let české školy v Daruvaru (1922-1957). In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1957, s. 68-70; FOLPRECHT, Josef. *Československé školské obce v evropském zahraničí*. Praha, 1935, s. 72-73; HLAVÁČEK, VI. Vyučoval jsem v Jugoslávii 17 let. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 108-110; ŘEHÁK, K. 35. výročí české školy Komenského v Daruvaru. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 67-69; POŽÁROVÁ, A. Mateřská škola – naše chloubka. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 81-86; BOUČEK, František. Vzpomínám. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 98-108.

s jihoslovenskou státní příslušností. Jednu třídu obvykle navštěvovalo 50 českých dětí ze šesti postupných ročníků. Všichni žáci měli národnost po rodičích (českou), ale státní příslušnost dle místa narození. Ve stejné budově jako škola se nacházel také byt učitele. Provoz školy a pořizování pomůcek měla na starost obec, z jejíž obsáhlé knihovny čítající 1 163 knih bylo dokonce sestaveno devět menších putovních knihoven pro okolí. Místní učitelé (stejně jako jinde) působili v řadě funkcí, např. jako jednatele osvětového odboru či školního výboru, případně vedli ochotnické divadlo, besídky nebo osvětové přednášky.

Soukromá škola Palackého v Kaptolu

Do Kaptolu se čeští krajané začali stěhovat okolo roku 1868 a díky tomu, že jejich počet neustále narůstal, mohli v roce 1924 založit českou soukromou školu. Pro představu jejich početní převahy nad místním obyvatelstvem: v roce 1926 zde bylo celkem 1 150 obyvatel a cca 750 z nich představovali Češi. Stejně jako jinde se sdružovali v České besedě. Kromě ní zde působila další sdružení, např. Hospodářské družstvo, zastupitelství Československé banky v Záhřebu dramatický a pěvecký kroužek, Tělocvičná jednota Sokol nebo loutkové divadlo. Škola vznikla původně jako doplňovací, ale od roku 1926 byla převedena na úplnou a povinnou. O dva roky později ji tvořila dvě oddělení se čtyřmi postupnými ročníky. Takto fungovala až do roku 1941, kdy byla její činnost, stejně jako u ostatních škol, násilně přerušena počínající válkou.

Doplňovací škola v Záhřebu

Základní podnět k jejímu založení dala Československá obec v roce 1919. Kroky předcházející jejímu otevření byly komplikovány zejména finančními potížemi, ale nakonec se povedlo ustanovit kuratorium školy a v listopadu 1922 tak mohl do Záhřebu vycestovat první český učitel. K výuce se přihlásilo 71 žáků a zahájena byla hned následující rok. Škola fungovala jako jednotřídní doplňovací. Z původních prostor soukromé budovy se o něco později přesunula do nového Národního domu. Vyučování probíhalo ve čtyřech třídách, do kterých chodili žáci státní střední a vyšší národní školy. Jejich rozdělování do příslušných oddělení bylo prováděno dle stupně znalosti češtiny. Školní docházka povinná nebyla, a proto

počet žáků kolísal. Pro představu např. ve školním roce 1923/1924 se zapsalo 71 žáků, v roce 1927/1928 pouze 47, ale v roce 1933/1934 číslo stouplo na 80.²¹

O české krajany v Záhřebu pečovaly kromě školy také Česká beseda, založená v roce 1874, a Československá obec. Každá z nich provozovala vlastní knihovnu, obě pořádaly loutková představení pro děti nebo ochotnické divadlo. Zároveň každá z nich vysílala čtyři zástupce, kteří spolupracovali v kuratoriu školy.

²¹ MORAVCOVÁ, I. *Obrázky z dějin českého menšinového školství*, s. 158-159.

5. České menšinové školství po 2. světové válce

K osvobození Daruvarska došlo v září r. 1944 a již 25. září téhož roku byly oddělením národní osvěty Zemského protifašistického výboru národního osvobození Chorvatska vydány první učební osnovy. Pro českou výuku byly dokonce upraveny tak, aby obsahovaly speciální hodinovou dotaci pro výuku obou jazyků (tzn. chorvatského a českého) a k tomu také zeměpisu a dějepisu. Československý svaz záhy obnovil svou činnost a přesunul sídlo z původního srbského Bělehradu do chorvatského Daruvaru. Již ve školním roce 1944/1945 zde tak mohla být znovu zahájena činnost českých škol.²²

Ačkoliv velké množství materiálů potřebných k výuce bylo během války zničeno a řada budov vypleněna či dokonce totálně zničena, již v prvním poválečném roce fungovalo se např. v Bjelovarském okrese podařilo uvést do chodu 13 škol, které obsáhly cca 600 dětí. A rok později (1946) po celém Chorvatsku dokonce fungovalo 25 škol.²³ Předválečná podpora ze strany Československého státu však v tuto chvíli obnovena nebyla, na chorvatském území působili prozatím pouze dva učitelé (v Mezurači učitel Kott a v Záhřebu učitel Sosnovec), kteří ovšem byli rezolucí Informbyra v roce 1948 odvoláni zpět do Československa.²⁴ Češi v Chorvatsku ovšem stále doufali v další rozvoj vlastního systému školství. Bylo však nutné zapracovat na nepříznivé personální situaci a využít k tomu dostupných a vhodných prostředků, např. krajanský tisk.²⁵ Vyučování v Chorvatsku však situaci zkomplikoval rok 1948 a změna politického režimu v Československu, neboť jim byla dočasně znemožněna podpora československých úřadů.²⁶ I přesto od školního roku 1949/1950 zahájila v Daruvaru činnost první česká sedmiletá základní škola, zároveň první sedmiletá škola v Jugoslávii, což neponechal krajanský tisk bez povšimnutí.²⁷

²² *Archiv Svazu Čechů*, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930-1937)/Prokúpkova hosp. škola V. Zdence, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského Daruvar, Evidence československých obecných škol, nedatováno.

²³ *Schůze českých učitelů v Daruvaru*. In: *Jednota*, 23. března 1946, roč. 1, č. 2, s. 2.

²⁴ *Archiv Svazu Čechů*, fond Československá (Česká) Beseda Daruvar (1960–1999), kart. V/2 Valné hromady 1925–1955, 37. valná hromada, 27. března 1949.

²⁵ *Učitelé-krajané a učitelé z Československa*. In: *Jednota*, 26. března 1948, roč. 3, č. 13, s. 3.

²⁶ KOLOUCH, Otakar. České školství v Chorvatsku po II. světové válce. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 1993, č. XIV, s. 87–97.

²⁷ *První česká sedmiletka*. In: *Jednota*, 17. září 1948, roč. 3, č. 38, s. 1.

Aby mohlo být navázáno na budování stabilního systému českého menšinového školství i v poválečném období, bylo zapotřebí se po roce 1948 vyrovnat se základními potížemi, a sice s personálním nedostatkem učitelů mezi krajany a nedostatkem učebních pomůcek, zejména učebnic. K usazování a uklidnění poměrů menšinového školství napomohla stabilizace socialistické Jugoslávie, takže se mohly postavit další (nové) školní budovy např. v Ivanově Sele a Dežanovci. Poté se ve školním roce 1953/1954 škola Komenského v Daruvaru stala osmiletou, přičemž ji následovaly Končenice. Daruvarským se dokonce v září r. 1954 podařilo při místním gymnáziu otevřít českou paralelní třídu. Na jednotného správce v podobě učitele ve funkci osvětového rady pro české a slovenské školy v Chorvatsku se ovšem muselo vyčkat až do roku 1960, kdy jím byl pověřen Josef Zámostný z Velkých Zdenců.

V Chorvatsku sílilo po 2. světové válce přesvědčení, že vzdělávání školou povinných žáků musí být postaveno na úroveň odpovídající ostatním zemím v poválečné Evropě. S nedostatkem pomůcek se školy vyrovnávaly např. pomocí sbírek z různých spolků. Jedním z nejdůležitějších nástrojů se ale stal nejstarší *Dětský koutek* (*Náš koutek*), nejstarší dětský časopis vydávaný v Chorvatsku, ale rovněž také týdeník *Jednota* s Burianovou pravidelnou rubrikou *Jazykový záhonek*. Začal být také vyvíjen tlak na prodloužení povinné docházky (nejprve sedmiletou a později osmiletou). Navýšení kvality výuky s sebou rovněž přinášelo tlak na počet pedagogů a kvalitu učiva, k čemuž měla přispět nově vytvářená pedagogická centra. Protože však rychlé doškolení učitelů nepřinášelo kýžené výsledky, bylo rozhodnuto o zakládání tzv. pedagogických akademií. Tento krok měl pro českou menšinu mimořádně velký význam, neboť umožnil 25. listopadu 1961 otevřít Pedagogickou akademii v Pakraci poblíž Daruvaru a byl přelomový právě proto, že se na ní kvalifikovala celá generace učitelů pro české školy, navíc z řad krajanů.²⁸ Jak významný tento úkon byl, dokládá následující citace Josefa Matuška: „*Pedagogická akademie v Pakraci měla velký význam pro českou menšinu, neboť tu studoval značný počet studentů z řad české národnosti. Díky porozumění příslušných úřadů a Ministerstva osvěty Socialistické republiky Chorvatska v Záhřebu byla v rámci školy založena také katedra češtiny, kde mohli studovat absolventi českého oddělení daruvarského gymnázia, ale i jiných škol. [...] Tím se měla v nejkratší době vyřešit otázka kádrů pro české menšinové školy. Brzy se však zjistilo, že počet studentů češtiny značně převyšuje potřeby dvou českých osmiletok a obvodních škol. Proto se studium češtiny kombinovalo se studiem dalších*

²⁸ MATUŠEK, Josef. Beseda a mládež 1907–1941. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 2001, č. XXI, s. 40–44.

předmětů, a tak vznikly kombinace: čeština – třídní výuka, čeština – chorvatština a čeština – dějepis. Studenti dalších studijních oborů mohli navštěvovat nepovinný kurz češtiny.“²⁹

Krajané v 50. letech spojili síly se záhřebským nakladatelstvím *Školska knjiga* a díky tomu se jim podařilo publikovat první učebnice vytvořené vlastními učiteli. V následujících letech na počínající spolupráci navázali v podobě čítanek, početnic a slovníků k odborným předmětům, aby mohli žáci lépe porozumět chorvatským originálům.³⁰ Od roku 1965 převzalo vydávání krajaných učebnic nakladatelství *Jednota* v Daruvaru. Protože navíc v polovině 60. let došlo díky politickému vývoji v Československu, mohli Češi v Chorvatsku opět začít navazovat na dříve budovanou spolupráci. Příslušné instituce začaly vyjednávat o budoucí kooperaci, což okomentoval první redaktor českého vysílání Rádía Daruvar Karel Bláha následující statí: „*Jednota slovem i obrazem sledovala obnovu přátelských vztahů mezi SFRJ a ČSSR, zvláště mezi Československým svazem a Československým ústavem zahraničním. Po uvolnění vzájemných vztahů a po novém ustavení Matice školské se začalo vyjednávat s příslušnými institucemi v ČSSR o studiu češtiny a dalších oborů pro příslušníky české menšiny. Ministerstvo školství ČSSR souhlasilo s udělením stipendia ke studiu češtiny a dalších oborů prospěšných pro menšinu. Československý svaz a NVI Jednota se toho snažily využít pro získání mladých perspektivních kádrů se znalostí českého jazyka, a proto Jednota uzavřela s několika studenty smlouvu, že po ukončení studia budou pracovat pro menšinu. Čtyři z nich potom o každých letních prázdninách dva až tři měsíce pracovali v redakci a po ukončení studia našli v NVI Jednota uplatnění jako novináři a redaktori.*“³¹

Díky nově uzavřeným dohodám tak mohl v roce 1966 do Československa vycestovat první krajaný student jménem Jindřich Staňa. Někteří stipendisti se již do Jugoslávie nevrátili, ale ti, kteří ano, měli zaměstnání zajištěno.³² Přestože se z hlediska jeho následovníků jednalo spíše o skromný počet, o to významnější jejich rozhodnutí pro krajanou komunitu bylo. Proto si je zde dovolím vyjmenovat tak, jak je ve své disertaci uvedla Mgr. Jana Kočí. Jindřicha Staňa v letech 1966-1990 následovali např.: Vlasta Jánská, Věra Bartošová

²⁹ MATUŠEK, J. *Beseda a mládež* s. 41.

³⁰ Krajané učebnice sepsali např. Franta Burian, Josef Matušek, Marie Řeháková, Žofie Krasková a Ludmila Kolečáková. Viz. SOHROVÁ, Marie. *Naše učebnice*. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 2001, č. XXI, s. 46–47.

³¹ BLÁHA, Karel. *Jednota: Od začátku českého tisku v Chorvatsku do roku 2015*. Daruvar, 2016, s. 90–91.

³² *Archiv Svazu Čechů*, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti.

(Kadlecová), Libuše Stráníková (Sakařová), Jiřina Vachovcová (Sakařová), Zvonko Táborský, Vesna Kolouchová, Jaruška Pihýrová, Blanka Puklová (Koudelová), Zdenka Táborská, Vlasta Šabićová (Sakařová), Josef Winter, Zdenka Voděrková, Dalibor Koutník, Fráňo Vondráček, Josef Souček, Neda Donátová, Zdenka Turková (Keková), Alen Matušek, Jasna Vondrová, Jasna Košnjaková (Pérová), Darko Krejčí, Lída Pilátová, Sylvie Sittová, Vladimír Pokorný, Mira Tučková, Jasna Kolouchová, Zlatko Horvat, Zvonko Tuček, Miroslav Hubinka a Tony Hnojčik.³³

Po zisku státní samostatnosti v roce 1991 umožnilo chorvatské ministerstvo školství menšinám používat pro výuku jejich mateřského jazyka učebnice pocházející ze zahraničí. Potřeby českých krajanů však nebylo a není možné pokrývat výuku pouze učebnicemi dovezenými, proto jsou i nadále využívány publikace vlastní, resp. lokální. Pro Čechy v Chorvatsku se stal důležitým také rok 2006 (počátek snah o reformu chorvatského školství) a následné aktivity směřující Chorvatsko ke vstupu do Evropské unie, které byly nakonec úspěšně dokončeny v roce 2013. Národnostním menšinám, tedy nejen té české, byl umožněn zisk dostatečného množství finančních prostředků na překlady chorvatských učebnic do vlastních jazyků a následné vydání přeložených publikací, přičemž mnohé z nich jsou využívány dodnes.³⁴

³³ KOČÍ, Jana. *Cesta k zachování národní identity chorvatských Čechů na Daruvarsku od počátku 20. století*. Disertační práce. Olomouc, 2019, s. 75-76.

³⁴ Tamtéž, s. 76.

6. Česká menšina na území dnešního Chorvatska

Dle výsledků statistických údajů ze sčítání lidu v r. 2011 se na území Chorvatska nacházelo přibližně deset tisíc osob, které se přihlásily k české národnosti.³⁵ Českou identitu zvolili proto, že vycházeli z rodinného původu či se přiklonili k jednomu z hlavních znaků etnicity v evropském kontextu tím, že přijali český jazyk za svou mateřštinu.³⁶ Bilingvismus, který chorvatští Češi využívají každodenně, hraje v jejich životech významnou roli. Možnost zvolit si svou národní identitu se však u Chorvatů a Čechů liší, neboť chorvatští obyvatelé museli během sčítání obyvatel zvolit po jedné národnosti a jazyku, kdežto Česká republika umožňuje svým obyvatelům uvést národnosti dvě, a stejně tak i počet mateřských jazyků.³⁷ U krajanů v Chorvatsku je možné se s touto zvláštní situací setkat např. u smíšených manželství. Čeština je využívána v zájmových spolcích a dříve byla místy častější i v určitém veřejném prostoru (vesnice, pošty, obchody, lékař). V některých oblastech, např. na Daruvarsku, lze dokonce ve smíšených manželstvích nalézt celou řadu jazykových modelů (čeština, chorvatština, maďarština).³⁸

Rodiny českých krajanů v současnosti nemají takové možnosti, aby svým potomkům plně předávali jazykové znalosti, jejich roli v tomto ohledu proto supluje české školy. Jak již bylo uvedeno, první z nich byly na chorvatském území zakládány ve 20. letech 20. století a za jeden z hlavních úkolů si kladli nejen zpomalit asimilaci české menšiny, ale souběžně také pomoci zachovat také českou identitu.³⁹ Dlouhodobě úspěšné byly v této činnosti ty školy, v nichž probíhala výuka kompletně v českém jazyce, což platí i pro dobu současnou. Pravdou ovšem je, že využívání českého jazyka poněkud klesá a někteří krajané se obávají o zachování identity a národních hodnot.⁴⁰ Tomu se snaží čelit České besedy, v nichž se krajané sdružují,

³⁵ Zpráva velvyslanectví České republiky v Záhřebu uvádí počet 9 641 osob. Viz. *Česká krajanská komunita v Chorvatsku a její sdružení* [online]. Dostupné z: https://mzv.gov.cz/zagreb/cz/krajane/ceska_krajanska_komunita_v_chorvatsku_a/index.html, [cit. 2024-07-31].

³⁶ ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin*. Praha, 2009, s. 37.

³⁷ Srov. MOREE, Dana. *Základy interkulturního soužití*, Praha 2015.

³⁸ STRANJIK, Helena. Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity. In: BARTEČEK, Ivo (ed.). *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc, 2017, s. 110.

³⁹ MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*, s. 107.

⁴⁰ STRANJIK, H. *Jazyk jako jeden ze základních pilířů...*, s. 115.

a společně pořádají rozličné aktivity zaměřující se na uchování tradic a folkloru v rámci spolkového života.

Česká menšina v Chorvatsku je díky svým rozličným aktivitám považována za jednu z nejlépe organizovaných krajanských komunit na celém světě. Činnost je rozdělena mezi 32 besed a jejich jednotlivé části se věnují kultuře, uměleckým aktivitám, tanci, zpěvu a divadlu. Všechny jejich činnosti, včetně té vzdělávací, jsou vnímány jako jeden z dalších pilířů, pomocí kterých je tvořeno vědomí národní identity Čechů žijících na chorvatském území. I přes určitou míru asimilace s chorvatským prostředím stále někteří z nich považují Českou republiku jako svůj druhý domov.⁴¹ Sociolog doc. Csaba Szaló, zabývající se studiem procesů sociální konstrukce identit, upozorňuje na možnost souběžnosti dvou či více domovů a dvou či více národních identit.⁴² Z hlediska transnacionality chorvatských Čechů tedy hovoříme o vnímání dvou domovů (v Chorvatsku se narodili, ale s Českou republikou je pojí vědomí propojení s vlastními předky).

⁴¹ KOČÍ, Jana a PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea. Národní identita chorvatských Čechů. In: *Česká antropologie* 69/1–2. Olomouc, 2019, s. 13.

⁴² SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno, 2008, s. 114.

Dny české kultury v Bjelovaru⁴³

90. výročí školy v Záhřebu⁴⁴

⁴³ *Bjelovar*. Svaz Čechů v Republice Chorvatsko. Galerie obrázků [online]. Dostupné z: <https://www.savez-ceha-rh.hr/index.php/cz/galerie-obrazku>, [použito 2024-08-01].

⁴⁴ *Záhřeb*. Svaz Čechů v Republice Chorvatsko. Galerie obrázků [online]. Dostupné z: <https://www.savez-ceha-rh.hr/index.php/cz/galerie-obrazku>, [použito 2024-08-01].

6.1. Vzdělávací modely stávajícího českého menšinového školství

Pro snadnější kooperaci a průběh výuky českého jazyka byla roku 1997 vytvořena funkce poradce, který je podporován Domem zahraniční spolupráce (příspěvkové organizace Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky) a zaměřuje se zejména na navazování kontaktů s učiteli vysílanými z České republiky do Chorvatska. V Chorvatsku na této pozici dosud působili Daniela Zezulková, Sylva Ondráčková, Bohumila Steckerová, Petr Trunec, Ludmila Šťástková, Bohdana Pěva Šolcová, Stanislava Hammerschmiedová, Vladislav Rusín, Helena Kresová, Milena Chomátová, Vendula Hlavatá, Jiří Krejčí, Jindřich Krous, Luděk Korbel a Naděžda Sviderková.

Současné české školství na chorvatském území se od školního roku 2006/2007 odvíjí od tří základních modelů daných pro menšinové vzdělávání (tzn. A, B a C). Jednotlivé modely se od sebe liší dle míry užívání jazyka v probíhající školní výuce.⁴⁵

6.2. Výukový model A

Tam, kde je využíván výukový model A, probíhá kompletní vyučování v českém jazyce. Do mateřského jazyka je v daných institucích rovněž převáděna i dokumentace pedagogického charakteru, ovšem kvůli nutnosti vykazování příslušným úřadům je vedena rovněž v jazyce chorvatském. Bilingvní vedení se v tomto případě týká i verze žákům předávaných vysvědčení. V modelu A jsou v Chorvatsku vedeny dvě mateřské školy (Česká mateřská škola Ferdy Mravence Daruvar, Česká mateřská škola Končenice) a dvě školy základní spolu se šesti obvodními (Česká základní škola J. A. Komenského Daruvar s obvody v Dolanech, Dolních Střežanech, Horním Daruvaru a Lipovci; Česká základní škola J. Růžičky Končenice s obvodní školou v Daruvarském Brestově; Obvodní škola Ivanovo Selo spadající pod chorvatskou Základní školu I. N. Jemeršiče v Hrubečném Poli). Některé z nich ale vykazují určité odlišnosti: první vzdělávací stupeň na České základní škole J. Růžičky v Končenicích je praktikován

⁴⁵ *Obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina* [online]. Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih. Dostupné z: <https://mzom.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/571>. [cit. 2024-07-30].

výhradně v češtině, ale druhý je realizován v kombinaci s chorvatským oddělením. Obdobná praxe funguje také v Daruvarském Brestově.

Daruvar kromě řady jiných aktivit souvisejících s českou menšinou dominuje i co do počtu žáků navštěvujících místní mateřskou a základní školu. Do mateřské (Ferdy Mravence) se ke školnímu roku 2018/2019 zapsalo 149 dětí, které byly následně rozděleny podle věku jednotlivců do šesti tříd. Tamní základní školu J. A. Komenského navštěvovalo o školní rok dříve 207 žáků, rozdělených od prvního do osmého ročníku. Tento počet doplňovalo ještě dalších 22 žáků ve čtyřech školách obvodních (2 děti v Dolanech, 6 v Dolních Střežanech, 2 v Horním Daruvaru a 12 v Lipovci).⁴⁶

6.3. Výukový model B

Dvojjazyčný model B je do praxe zaváděn tak, že je počet hodin češtiny vyrovnán počtu hodin chorvatštiny, navíc jsou v češtině vyučovány také další předměty (dějepis, zeměpis, výtvarná a hudební výchova, české dějiny a kultura, realie české menšiny v Chorvatsku). Předměty jako matematika a fyzika jsou vedeny v jazyce chorvatském. Dle modelu B se v současnosti vyučuje pouze na daruvarském gymnáziu, přičemž ve školním roce 2017/2018 se jednalo o osm žáků v prvním ročníku, čtyři ve druhém a sedm ve čtvrtém. Sedm žáků v ročníku představovalo výjimku, neboť vyučování probíhalo podle modelu C, který si zvolili také studenti přecházející ve školním roce 2018/2019 na gymnázium. Počínaje rokem 2016 však nejsou organizováni v samostatném českém oddělení, ale spadají pod klasickou chorvatskou třídu s odlišením pouze v některých předmětech vedených v českém jazyce.

6.4. Výukový model C

Výukový model C je v menšinovém vzdělávání v Chorvatsku nejrozšířenější. Vychází z modelu dříve působících doplňovacích škol. Žáci jsou v něm zapsáni do chorvatské školy a mohou si zvolit předmět Český jazyk a kultura, který je vyučován po dvě až tři hodiny týdně. Výuka je částečně směřována na budování praktických dovedností, aby si jednotlivé děti aktivním zapojením osvojily dovednosti, které pak mohou aplikovat do praxe prostřednictvím

⁴⁶ Výuka českého jazyka 2017/18. In: *Český lidový kalendář* 2019. Daruvar, 2018, s. 170–184.

působení v Českých besedách. Výuky v modelu C se ve školním roce 2017/2018 účastnilo více než 500 žáků na 14 základních školách (Bibinje, Bjelovar, Dežanovec, Hercegovec, Hrubečné Pole, Kaptol, Lipik, Lipovlany, Pakrac, Rijeka, Sirač, Sisak, Virovitice, Záhřeb), sedmi obvodních (Blagorodovec, Dioš, Mezurač, Šibovec, Trojeglava, Uljanik, Velké Zdence), třech středních (Daruvar, Hrubečné Pole, Záhřeb) a jedné mateřské (Mezurač).⁴⁷

⁴⁷ Výuka českého jazyka 2017/18. In: *Český lidový kalendář 2019*. Daruvar, 2019, s. 186–197.

7. Využívání českého jazyka v současné praxi

Již od svého vzniku ve 20. letech 20. století byly české školy vnímány jako ty druhy zařízení, které mají napomoci udržování povědomí o historii, kultuře a uchování možnosti komunikace a vzdělávání se v českém jazyce. Tím také výrazně napomáhaly zpomalení asimilace české menšiny. Společenské podmínky se však v běhu času měnily a v současnosti jsou logicky zcela jiné, než jak tomu bylo právě ve 20. letech. Na samém počátku 20. století, konkrétně dle údajů ze sčítání lidu v roce 1900, vrcholila hromadná migrace českého obyvatelstva do Slavonie. K české národnosti se přihlásilo 31 588 Čechů, v roce 1910 pak 32 376 osob a roku 1921 32 270 jedinců. Tehdy se jednalo o početní maximum a statisticky již na daná čísla česká menšina v budoucnosti nenavázala. Díky velkému počtu dokonce v některých osadách a obcích tvořili Češi většinu jejich obyvatel, proto nebylo překvapením, že český jazyk byl běžně slyšán i ve veřejném prostoru.⁴⁸ V současnosti si tuto charakteristiku spolu s převahou českých obyvatel zachovala jediná samosprávná obec v Chorvatsku, a sice Končenice. Při sčítání lidu v roce 2011 zde bylo započteno celkem 2 360 jedinců, přičemž Češi tvořili 47 %. O zbylé příčky se podělili Chorvati se 42 %, Srbové (8 %) a Maďaři (2 %).⁴⁹

Nově příchozí děti nastupovaly často do českých škol bez elementární znalosti chorvatského jazyka. Dnes tomu tak obvykle není, neboť čerpají jazykové dovednosti z každodenního života, např. z televize, rozhlasu nebo internetu. S chorvatštinou se tak setkávají v domácím i veřejném prostoru. Dříve se také sňatky uzavíraly zejména mezi příslušníky stejné národnosti. Češi, stejně jako jiné menšiny, se mezi sebou seznamovali nejčastěji v rámci spolkových činností, a navíc byli koncentrováni v hojném počtu na relativně velmi malém prostoru. V současnosti je trend spíše opačný a uzavírána jsou zejména manželství smíšená. Demografický vývoj let 1970-2015 poukázal na skutečnost, že počet endogamních

⁴⁸ MATUŠEK, Josef. Stručný přehled dějin české menšiny v Chorvatsku. In: *Český lidový kalendář na obyčejný rok 1994*, s. 106.

⁴⁹ BURŠIĆ, Ivana. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku* [online]. Zagreb, 2013. Dostupné z: https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf, [cit. 2024-07-30].

sňatků mezi českými krajany navzájem poklesl, přičemž v současnosti dospěl přibližně na 12 % ze všech uzavřených manželství Čechů v Chorvatsku.⁵⁰

Díky rostoucímu počtu manželství mezi příslušníky různých národů obvykle nastaly dvě situace: buď se využívalo více jazyků v jedné rodině, nebo se jazyková komunikace přizpůsobila osobě, která hovořila pouze jednou řečí (obvykle chorvatským jazykem). Vliv volby životního partnera na zachování národní identity chorvatských Čechů analyzovala ve své práci Helena Stranjik.⁵¹ „*V odborné literatuře jsou smíšená manželství někdy dokonce uváděna za příklad účinné, a přitom nejméně agresivní podoby asimilace menšinové skupiny.*“⁵²

Protože rodiny v současnosti nemůžou samy přenášet znalost českého jazyka na své potomstvo, v praxi proto tuto povinnost přejaly z větší části české školy, přičemž rozhodnutí o docházce do menšinové nebo státní školy představuje jeden z důležitých milníků osobní identifikace v životě krajanů.⁵³ Nelze také považovat za samozřejmost, že čeští rodiče si budou ve všech případech přát vysílat své děti do českých škol. Naopak dochází také k případům, že jsou do těchto škol zapisováni ti žáci, kteří sice mají vazby k českému původu, nicméně češtinu jako takovou neovládají. Vliv na volbu vzdělávací instituce má jistě i skutečnost, že dvojjazyčná výuka může klást na děti nadměrně vysokou zátěž, v čemž ovšem na druhou stranu někteří rodiče spatřují spíše výhodu.

Na českých školách v současnosti probíhá výuka většinou bilingvně. Žáci již od prvního ročníku nabývají prostřednictvím výkladu a učebních textů přehled v české i chorvatské terminologii. V absolventském (osmém) ročníku probíhá výuka převážně v chorvatštině. I přesto, že jsou na krajanské děti v mnoha ohledech kladeny vyšší nároky, v praxi jsou často lépe vybaveni na další studium a následné profesní uplatnění. Mnozí z nich by budoucnu mohli využít své znalosti v rámci ekonomického potenciálu přímořského státu a zisku pracovního

⁵⁰ V letech 1970-2015 bylo uzavřeno 6 625 sňatků, z toho 1 001 endogamních. Srov. MRDJEN, Snježana a BAHNIK, Maja. Ethnic Inter-marriage in Croatia with Special Emphasis on the Czech Minority. In: *Geographica Pannonica* 2018, roč. 22, č. 2, s. 156–157.

⁵¹ STRANJIK, Helena. *Jazykové biografie a sociální sítě příslušníků české národnostní menšiny (na příkladu česko-chorvatského a chorvatsko-českého bilingvismu Čechů v Chorvatsku)*. Disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, 2017, s. 167–168.

⁵² STRANJIK, Helena. *Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity*, s. 110.

⁵³ ŠATAVA, L. *Jazyk a identita...*, s. 47.

místa v oblasti turismu, neboť čeští návštěvníci tvoří v letních měsících dlouhodobě jednu z nejpočetnějších skupin návštěvníků Chorvatska (jedná se až o osm set tisíc českých turistů).⁵⁴

⁵⁴ ERV Evropská pojišťovna, *Nejvíce Čechů loni vyrazilo do Chorvatska. Oblíbený Egypt přeskočilo Řecko i Rakousko* [online]. Praha, 15. 4. 2024. Dostupné z: <https://www.ervpojistovna.cz/cs/nejvice-cechu-loni-vyrazilo-do-chorvatska>, [cit. 2024-07-30].

8. Příklad v podobě působení učitelky Mgr. Bohdany Pěva Šolcové u krajanů ve školním roce 2018/2019⁵⁵

Mgr. Bohdana Pěva Šolcová působila ve školním roce 2018/2019 jako učitelka českého jazyka v Českých besedách v Chorvatsku. Svou činnost soustředila zejména v oblasti Daruvarska, nicméně cestovala i do vzdálenějších lokalit a tam, kde besedy vítaly její pomocnou ruku (Rijeka, Jazvenik, Bjeliševac, Verovice). Kromě výuky českého jazyka napomáhala v řadě dalších oblastí, např. v zájmových aktivitách, při organizování setkání, oslav, seminářů, kulturních akcí, vystoupeních nebo přehlídkách pořádaných krajanskými spolky, Svazem Čechů v Republice Chorvatsko, školami či zástupkyní hejtmana pro národnost menšiny. Seznam jejích aktivit uvádím níže.

Vyučování českého jazyka a literatury v ZŠ

- Podílela se na výuce českého jazyka a literatury ve školách, kde probíhá výuka dle modelu A (všechny předměty v českém jazyce): Česká základní škola J. A. Komenského Daruvar (24 žáků), Základní škola Dolní Střežany (8 žáků), Základní škola Dolany (2 žáci), Základní škola Horní Daruvar (1 žák).
- Participovala na výuce českého jazyka a literatury ve školách s vyučovacím modelem C (český jazyk jako fakultativní předmět): Základní škola I. Jemeršiče Kaptol (34 žáků), Základní škola Podmurvica Rijeka (40 žáků).
- Zaměřovala se na rozšiřování lexika, objasňování významu slov a seznamování se současnou českou dětskou literaturou. K výuce využívala české národní a současné písně, doprovázela je hrou na kytaru, ukulele, dudy a rytmické nástroje. Využívala spojení rytmu, pohybu a slov.

⁵⁵ PĚVA ŠOLCOVÁ, Bohdana. *Závěrečná zpráva o působení učitele u krajanů* [online]. Dům zahraniční spolupráce, Daruvar, 2018/2019. Dostupné z: <https://www.dzs.cz/sites/default/files/2020-08/2019%20Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20Daruvar%202%2C%20Chorvatsko.pdf>, [cit. 2024-08-01].

- V základních školách s výukovým modelem C vyučovala češtinu jako cizí jazyk. Někteří z docházejících žáků dle jejich slov česky hovořili velmi dobře a pokračovali školní docházkou na 2. stupni chorvatské základní školy. Většina dětí prý rozuměla česky, ale učiteli odpovídala chorvatsky.
- V Základní škole Podmurvica v Rijece vyučovala český jazyk jenom jako jazyk cizí, neboť žádné z dětí nepřišlo v rodině ani ve svém okolí do kontaktu s češtinou.
- V každé základní škole se musela přizpůsobit konkrétní jazykové situaci a potřebám mluvčích. S dětmi se účastnila besídek (Mikuláš, Vánoce, Velikonoce) a různých vystoupení nebo přehlídek.

Výchovně vzdělávací činnost v mateřských školách

- Účastnila se výuky v Mateřské škole Ferdy Mravence Daruvar (prostřední oddělení s 35 dětmi, oddělení předškoláků s 39 dětmi) a v České mateřské škole Končenice (24 dětí).
- V obou mateřských školách využívala hru na hudební nástroje (kytara, ukulele, flétna, dudy, vozembouch, famfrnoch), spojení rytmu, pohybu a slov v říkadlech a hudebně pohybových her a tanců. Děti si velmi oblíbily dramatizace pohádek. Pomáhala jim nacvičovat písničky a dramatizace pro různá vystoupení.

Spolupráce s Českými besedami

- Lipovec
 - pěvecká skupina Lipovecká děvčata (12 členek)
 - Skupinu se snažila zapojovat do různých kulturních akcí, připravovat zpěvačky a hudebníky na různá vystoupení. Spolupracovala také s besední dechovou hudbou (10 členů).
- Daruvarský Brestov
 - Spolupracovala s besední taneční skupinou předškolních dětí (12 dětí), vedla skupinu předškoláků, děti mladšího školního věku (12 dětí) a kooperovala s besední dechovou hudbou (10 členů).
 - S dětmi nacvičila několik pásem k různým příležitostem (Mikuláš, Vánoce, Naše jaro, Večírek písní). Se skupinou často vystupovali na různých akcích a např. nacvičovali divadélko.

- Daruvar
 - Spolupracovala s taneční skupinou „malá“ Holubička (24 dětí).
- Rijeka
 - Podílela se na práci besední pěvecké skupiny (13 členů).
 - V besedě vedla kurzy češtiny pro dospělé začátečníky a rodilé mluvčí. Jejich podstatnou náplní byly výuka gramatiky a seznamování s lexikem. Na kurzech využívala hru na hudební nástroje.
 - Zorganizovala a vedla velikonoční dílnu, s manželem učila krajany plést pomlázku a malovat vejce voskovou technikou.
- Jazvenik
 - Zde se podílela na práci všech sekcí vyjma tanečního oddílu.
 - V divadelní skupině (8 členů) se ujala role režisérky. S manželem sepsali scénář *Akvabely aneb Historie vodního baletu v Chorvatsku*.
 - Pomáhala pěvecké skupině (10 členů) s výběrem repertoáru, přednesem a správnou technikou sborového zpěvu. Zúčastnili se několika přehlídek.
- Bjeliševac
 - V roce 2014 byla besedou požádána o pomoc se založením divadelní skupiny (8 členů).
 - Napsala krátkou krojovanou divadelní veselohru se zpěvy a tanci s názvem Hruškovice, která vycházela z historie obyvatel Bjeliševce. Hru nabídla besedě a počali ji nacvičovat. Premiéra proběhla na divadelní přehlídce v Lipovci.
 - Podílela se na založení divadelní skupiny, následně napsala krátkou hru pro besední děti, z nichž nikdo nemluvil česky.
- Viroviticko-podravský kraj
 - Zde rovněž pomohla založit divadelní skupinu (15 členů). Jednalo se o začínající herce, proto jim sepsala krátkou divadelní hru *Zájezd České besedy*. Také se zúčastnili divadelní přehlídky v Lipovci. Ujala se role režisérky a snažila se hercům předat dovednosti, podílela se na scénografií a osvětlení scény.
 - Dále napomáhala při práci hudební sekce a s úpravou krojů.
 - Beseda ji požádala o pomoc při reprezentaci sdružení na mezinárodním veletrhu Viroexpo Virovitica 2019, kde hrála na dudy.

- Podílela se na organizaci výstavy velkoformátových koláží Miroslava Huptycha v Městské knihovně ve Virovitici. Vernisáž se konala v rámci městských slavností.
- Zapojila se do práce s pěveckými skupinami, nabídla pomocnou ruku s výběrem, interpretací písní a jejich přednesem.

Vzdělávání učitelů

- Působila jako odborná poradkyně všech pedagogických pracovníků české menšiny v Chorvatsku (Český národní dům v Daruvaru).
- Uspořádala přednášku na téma *Úvod do arteterapie a artefiletiky*.
- Zajišťovala odbornou literaturu a pomůcky pro pedagogy.

Dechová hudba

- O pomoc ji požádaly Dechovky v Daruvarském Brestově a Lipovci.

Spolupráce s vydavatelskou institucí *Jednota*

- V týdeníku *Jednota* a dětském časopisu *Dětský koutek* zajišťovala korektury, psaní a úpravy článků.
- Podařilo se jí získat souhlas autorů knihy *Sára a toulavý dědeček* s vydáním knihy jako četby na pokračování ve zmíněném dětském časopisu.

Spolupráce s redakcí českého vysílání Radia Daruvar 91,5

- Zpracovala řadu témat pro reportáže a sama je nahrávala.
- Postarala se o představení současných českých spisovatelů, rozhovor s Pavlem Göblem, Miroslavem Huptychem a Josefem Kejhou.

Vlastní akce

- V rámci Měsíce mateřského jazyka pozvala do Daruvaru českého režiséra a spisovatele Pavla Göbla. Připravila mu týdenní program (promítání jeho pohádky *Kovář z Podlesí* pro české školy v místním kině, promítání jeho filmu *Odborný dohled nad výkladem snů*). Filmy propůjčil pan režisér bez nároku na honorář. S veřejností a členy Literárního klubu proběhlo autorské čtení z knihy *Tichý společník* (knihla obdržela ocenění Magnesia Litera). Na akcích se organizačně podílel Svaz Čechů v Republice Chorvatsko a zástupkyně hejtmana za českou menšinu Táňa Novotný-Golubić.
- Do Daruvaru přicestoval na její pozvání básník a ilustrátor Miroslav Huptych a spisovatel a novinář Josef Kejha. S jejich knihou *Sára a toulavý dědeček*) pracovali žáci českých škol celý školní rok. Příběhy malé Sáry vycházely v četbě na pokračování v časopise *Dětský koutek* a staly se inspirací a námětem výtvarné soutěže *Naše jaro – výtvarné*.
- Uspořádala křest knihy *Češi ve světě – příběhy, Chorvatsko* ve spolupráci se Svazem Čechů v Republice Chorvatsko. Křtu se účastnili představitelé Domu zahraniční spolupráce (O. Vlachová, J. Morčušová) a Ministerstva zahraničních věcí (Z. Sedláčková).
- Zorganizovala program týdenního pobytu žáků šestých tříd ve Smržovce (Liberecký kraj). Žáci dojížděli ze Smržovky do liberecké školy, kde se seznámili s žáky tamní školy, se způsobem výuky a organizací školy. Po každodenním náslechu ve třídách se mohli zapojit do různých aktivit (lukostřelba, jízda na handbiku, zkouška tématických učeben, florbal a rafting na řece Jizeře). Podnikli výstup na Ještěd a celodenní výlet do Jablonného v Podještědí. O spolupráci s libereckou školou následně projevila zájem Základní škola J. Růžičky v Končenicích.
- Na červencovou akci *Etnoden* v Ivanově Selu pozvala dva soubory z České republiky (folklorní soubor Patašpička z Jablonného v Podještědí a flétnový soubor Lusatia Consort ze Cvikova). Zorganizovala jim týdenní program ve spolupráci s Českou besedou Ivanovo Selo a poslancem za českou a slovenskou menšinu panem Vladimírem Bilkem. Soubory posléze podnikly přátelskou návštěvu do České obce Bjelovar, kde vedení obce vyjádřilo přání se soubory spolupracovat.

Spolupráce s učiteli náboženství a farou

- Nacvičovala s dětmi a dospělými náboženské písně a doprovázela je v kostelech zpěvem a hrou na kytaru.
- Nedařilo se jí navázat spolupráci s katolickým knězem z České republiky, který by přijel ke krajanům do Chorvatska. Všichni spolupráci odmítli pro velké pracovní vytížení.

Spolupráce se zástupkyní hejtmana pro národnostní menšiny

- S paní Táňou Novotný-Golubić spolupracovala na několika akcích. Podílela se např. na Měsíci mateřského jazyka.

Senioři

- V průběhu školního roku pokračovala v započatých návštěvách krajanů v seniorském věku.

Spolupráce se včelaři

- Tamním včelařům zajišťovala českou literaturu o včelařství.

Projekt *Češi ve světě, příběhy*

- Opakovaně navštívila vybrané krajanské rodiny, se kterými chtěla zaznamenat rozhovory pro chystanou publikaci *Češi ve světě – příběhy*. Do knihy zvolila devět rozhovorů. V květnu zmíněného školního roku se konal její křest v Daruvaru za přítomnosti členů Domu zahraniční spolupráce a Ministerstva zahraničních věcí.

9. Závěr

V Chorvatské republice žije v současnosti okolo 10 tisíc občanů hlásících se k české národnosti a řada z nich je aktivními členy krajaných spolků. V zemi existuje 31 Českých besed, jejichž zastřešujícím sdružením je Svaz Čechů v Republice Chorvatsko se sídlem v Daruvaru. Považuji za důležité vyzdvihnout jejich úsilí, které krajané vyvinuli v průběhu celého 20. a části 21. století. Nesčitelným množstvím aktivit napomohli rozvinout celý systém menšinového školství, který se mohl a stále může opřít o vlastní učitele, řadu odborníků a autorů učebních textů. Krajanští učitelé se v řadě případů stali předními představiteli chodu osad a Českých besed.

Češi v Chorvatsku patří mezi nejpočetnější komunity Čechů v cizině. Díky mravenčí práci a neutuchající víře ve smysl vlastní práce napomohli k prosazení a udržení českého školství a mateřského českého jazyka svých dětí v hlavním vzdělávacím proudu. Mateřský jazyk vnímají jako bohatství předávané z generace na generaci, které uchovává povědomí o české identitě a kultuře. Je tomu tak již přes více než dvě staletí a díky tomu krajaná komunita nejenže nepodlehla asimilaci, ale dokonce se dá říci, že tento chorvatský prostor do značné míry bohemizovala. Jejich činnost ukazuje iberální koncept národní identity v praxi a my v nich můžeme spatřovat, že je skutečně možné patřit k více skupinám současně.

Chorvatská republika zastává v současnosti promenšinovou politiku a podporuje nejen krajané školy, ale rovněž menšinové spolky i zastoupení menšin v zákonodárném sboru. Přestože tomu tak vždy nebylo, v současnosti jsou české školy součástí státního systému preprimárního a primárního vzdělávání dětí v Chorvatsku.

10. Seznam zdrojů

1. *Archiv Svazu Čechů*, fond Československá (Česká) Beseda Daruvar (1960–1999), kart. V/2 Valné hromady 1925–1955, 37. valná hromada, 27. března 1949.
2. *Archiv Svazu Čechů*, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti.
3. *Archiv Svazu Čechů*, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930-1937)/Prokúpkova hosp. škola V. Zdenice, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského Daruvar, Evidence československých obecných škol, nedatováno.
4. AUERHAN, Jan. *Československá větev v Jugoslávii*. Praha, 1930, s. 57, 137-139.
5. *Bjelovar*. Svaz Čechů v Republice Chorvatsko. Galerie obrázků [online]. Dostupné z: <https://www.savez-ceha-rh.hr/index.php/cz/galerie-obrazku>, [použito 2024-08-01].
6. BOUČEK, František. Vzpomínám. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 98-108.
7. BURŠIĆ, Ivana. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku* [online]. Zagreb, 2013. Dostupné z: https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf, [cit. 2024-07-30].
8. *Česká krajanská komunita v Chorvatsku a její sdružení* [online]. Dostupné z: https://mzv.gov.cz/zagreb/cz/krajane/ceska_krajanska_komunita_v_chorvatsku_a/index.html), [cit. 2024-07-31].
9. DANĚK, S. 35 let české školy v Daruvaru (1922-1957). In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1957, s. 68-70.
10. ERV Evropská pojišťovna, *Nejvíce Čechů loni vyrazilo do Chorvatska. Oblíbený Egypt přeskočilo Řecko i Rakousko* [online]. Praha, 15. 4. 2024. Dostupné z: <https://www.ervpojistovna.cz/cs/nejvice-cechu-loni-vyrazilo-do-chorvatska>, [cit. 2024-07-30].
11. FOLPRECHT, Josef. *Čechoslováci v Jugoslávii*. Praha, 1936, s. 23
12. FOLPRECHT, Josef. *Československé školské obce v evropském zahraničí*, Praha, 1935, s. 59, 72-73.
13. HEROLDOVÁ, Iva. *Válka v lidovém podání*. Praha, 1977, s. 288-299.
14. HEROLDOVÁ, Iva. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině*, č. 9, 1996, s. 70.

15. HEROUT, Václav. Vznik Ivanova Sela. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, č. 18, Jednota Daruvar, 1998, s. 19-61.
16. HEROUT, Vjenceslav. *Ivanovo Selo: Prošlost posuta trnjem i suzama*, Ivanovo Selo, 1996.
17. HLAVÁČEK, VI. Vyučoval jsem v Jugoslávii 17 let. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 108-110.
18. *Jugoslávští Čechoslováci*, roč. VI, Daruvar, 1927, č. 26 a 36.
19. KOČÍ, Jana. *Cesta k zachování národní identity chorvatských Čechů na Daruvarsku od počátku 20. století*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého, 2019, s. 75-76.
20. KOČÍ, Jana a PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea. Národní identita chorvatských Čechů. In: *Česká antropologie* 69/1–2. Olomouc, 2019, s. 13.
21. KOLOUCH, Otokar. České školství v Chorvatsku po II. světové válce. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 1993, č. XIV, s. 87–97.
22. MATUŠEK, Josef. *200 let pospolu*. Daruvar, 1991, s. 74.
23. MATUŠEK, Josef. Beseda a mládež 1907–1941. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 2001, č. XXI, s. 40–44.
24. MATUŠEK, Josef. České školy v Chorvatsku (1922-1941). In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, č. 14, Jednota Daruvar, 1993, s. 65-70, 79, 83.
25. MATUŠEK, Josef. *Češi v Chorvatsku*. Jednota Daruvar, 1994, s. 107-110.
26. MATUŠEK, Josef. Stručný přehled dějin české menšiny v Chorvatsku. In: *Český lidový kalendář na obyčejný rok 1994*, s. 106.
27. MORAVCOVÁ, Ilona. *Obrázky z dějin českého menšinového školství v zahraničí*. Pardubice, 2006, s. 126, 158-159.
28. MRDJEN, Snježana a BAHNIK, Maja. Ethnic Inter-marriage in Croatia with Special Emphasis on the Czech Minority. In: *Geographica Pannonica* 2018, roč. 22, č. 2, s. 156–157.
29. *Obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina* [online]. Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih. Dostupné z: <https://mzom.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/571>. [cit. 2024-07-30].

30. PĚVA ŠOLCOVÁ, Bohdana. *Závěrečná zpráva o působení učitele u krajanů* [online]. Dům zahraniční spolupráce, Daruvar, 2018/2019. Dostupné z: <https://www.dzs.cz/sites/default/files/2020-08/2019%20%20Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20Daruvar%20%2C%20Chorvatsko.pdf>, [cit. 2024-08-01].
31. POŽÁROVÁ, A. *Mateřská škola – naše chloubka*. In: Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957). Daruvar, 1958, s. 81-86.
32. PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha, 2017.
33. *První česká sedmiletka*. In: Jednota, 17. září 1948, roč. 3, č. 38, s. 1.
34. RYCHLÍK, Jan a PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha, 2007, s. 255-256.
35. ŘEHÁK, K. 35. výročí české školy Komenského v Daruvaru. In: *Památník Československé besedy v Daruvaru v Jugoslávii (1907-1957)*. Daruvar, 1958, s. 67-69.
36. *Schůze českých učitelů v Daruvaru*. In: Jednota, 23. března 1946, roč. 1, č. 2, s. 2.
37. SMETÁNKA, F. O školství v českých koloniích v Chorvatsku. In: *Naše zahraničí*, č. 6, Praha, 1926.
38. SOBOTKA, O. Stav českého školství v Jugoslávii koncem škol. roku 1929/1930. In: *Naše zahraničí*, č. 10, Praha, 1930, s. 155.
39. SOHROVÁ, Marie. Naše učebnice. In: *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 2001, č. XXI, s. 46–47.
40. STRANJIK, Helena. Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity. In: BARTEČEK, Ivo (ed.). *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc, 2017, s. 110, 115.
41. STRANJIK, Helena. *Jazykové biografie a sociální sítě příslušníků české národnostní menšiny (na příkladu česko-chorvatského a chorvatsko-českého bilingvismu Čechů v Chorvatsku)*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2017, s. 167–168.
42. STRANJIK, Helena. *Krajané v Chorvatsku a jejich jazykové biografie*. Praha, 2022.
43. STREIT, A. Přehled československého školství v království Jugoslávii. In: *Československo-jugoslavenká revue*, č. 1, Praha, 1930-31, s. 74.
44. SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno, 2008, s. 114.
45. ŠAFRÁNKOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha, 2019.
46. ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin*. Praha, 2009, s. 37, 47.
47. TURČÍN, Rudolf. Ivanovo Selo. In: *Naše zahraničí*, č. 1, Praha, 1921, s. 161-162.
48. *Učitelé–krajané a učitelé z Československa*. In: Jednota, 26. března 1948, roč. 3, č. 13, s. 3.

49. Výuka českého jazyka 2017/18. In: *Český lidový kalendář* 2019. Daruvar, 2018, s. 170–184, 186–197.
50. *Záhřeb*. Svaz Čechů v Republice Chorvatsko. Galerie obrázků [online]. Dostupné z: <https://www.savez-ceha-rh.hr/index.php/cz/galerie-obrazku>, [použito 2024-08-01].